

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

9/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (4) - 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy

maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

SodiqovaShohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Насретдинова Дилфуза Мухаммадиновна</i> ЖЕНЩИНЫ ТАТАРКИ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ТУРКЕСТАНА	13-19
<i>Хужаниязов Уктам Ешбаевич</i> ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ АКАДЕМИК МУСИҚАЛИ ТЕАТРИ МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА	20-25
<i>Saidaxmatov Sharifbek Toshpo'latovich</i> SURXONDARYO VA QASHQADARYO VILOYATLARIDA DEMOGRAFIK O'ZGARISHLAR, AHOLI BANDLIGI VA MIGRATSIYA JARAYONLARI	26-32
<i>Yakubov O'tkir Shermamatovich</i> XX ASRNING UCHINCHI CHORAGIDAGI IQTISODIY, IJTIMOY O'ZGARISHLAR VA ULARNING DEMOGRAFIK JARAYONLARGA TA'SIRI	33-37
<i>Саидбобоева Гулзора Нематжоновна</i> ЎРТА ОСИЁ ЭНЕРГЕТИКАРИНИНГ I СЪЕЗДИ ХУСУСИДА	38-43
<i>Muminov Orifxuja</i> QIZILQUMNING LANDSHAFTI VA TARIXIY GEOLOGIYASI	44-49
<i>Avalova Gulshod Murodullayevna</i> HOJI BEKTOSH VALI – MUTASAVVUF FAYLASUF. HOJI BEKTOSH VALI MAJMUASI: TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	50-55
<i>Айтмуратова Жаньлсын Жалгасовна, Жамалов Нурлан Юсупович</i> БУЮК АЛЛОМАЛАРИМИЗНИНГ МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ АСОСИЙ ВАЗИФАМИЗ	56-61
<i>Qurbonova Marg'uba</i> TIL SOHASIDAGI O'ZBEKISTON HUKUMATI SIYOSATI, O'ZBEK TILINING DAVLAT TILI SIFATIDAGI NUFUZINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI	62-68
<i>Shoto'rayeva Sitora Xudoyberdi qizi</i> BUXORO XONLIGIDA TOJIDDIN HASANHOJANING TUTGAN O'RNI VA IJTIMOY FAOLIYATI	69-72
<i>Убайдуллаева Моҳисадаф Суннатилла қизи</i> ҚЎҒИРЧОҚ ЎЙИНИНГ ЭНГ ҚАДИМГИ НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС СИФАТИДА	73-76
<i>Xoliqulov Rustam Sharipovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH SOHASIDAGI AMALGA OSHIRILAYOTGAN CHORA-TADBIRLAR	77-82
<i>Fayziyev Farrux Uktamovich</i> IMKONIYATI CHEKLANGAN INSONLAR O'RTASIDA O'TKAZILADIGAN XALQARO SPORT MUSOBAQALARINING RIVOJLANISH TARIXI	83-90
<i>Азаматова Гулмира Байирбековна</i> МЕҲНАТ МИГРАНТЛАРИНИ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ	91-96

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna, Abduvohidov Behzod</i> ISHBILARMONLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI O'RNI	97-107
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич, Холиёров Парда Саъдуллаевич</i> КОРХОНАЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИНИНГ ИЛМИЙ-МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	108-124
<i>Payazov Murod Maksudovich</i> “O'ZBEKISTON TEMIR YO'LLARI” AJDA YO'LOVCHI TASHISH TIZIMINI MODERNIZATSİYALASH DAVR TALABI	125-131
<i>Юнусов Бегенч Мавланбердиевич</i> ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ РИВОЖЛАНИШИНИ БАШОРАТЛАШ, УЛАРНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ	132-143
<i>Qo'chqarov Baxtiyor Hoshimjanovich, Sayitbaev Shermirza Datkamirzaevich</i> KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI AYLANMA VOSITALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	144-151
<i>Мадрахимов Кахрамон Эгамберганиевич</i> МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТНИНГ СТРАТЕГИК УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	152-161
<i>Palvaniyazov Anvar Amatovich</i> МАМЛАКАТ ИҚТИСОДИЙОТИГА ХОРИЙИY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHDA INVESTITSION SIYOSATNING АНАМИYATI	162-165
<i>Raximbayev Akmal Azatboyevich</i> HUDUDLARDA SANOAT AGLOMERATSİYALARINI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA ХОРИЙИY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH	166-172
<i>Rahmanova Rushana</i> O'ZBEKISTONDA TURIZM RIVOJI VA KADRLAR TAYYORLASHDAGI MUAMMOLAR	173-178
<i>Хайруллоев Шахрам Yunus o'g'li</i> SAMARQAND VILOYATIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA DINAMIKASI	179-186
<i>Qodirov Bahodir Tursunovich</i> “QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI”NING O'ZBEKISTON IJTIMOIIY-IQTISODIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI	187-192
<i>Bekjanov Dilmurad Yuldashovich, G'oyibnazarov Muxammad Xamidbekovich</i> LIZING MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI MARKETING STRATEGIYALARINING АНАМИYATI	193-199
<i>Masharipova Durdona</i> RAQAMLI PLATFORMALARNING GLOBAL TASHQI SAVDOGA TA'SIRI: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR	200-206
<i>Нурмухамедова Барно Исмаиловна, Урунова Гульнара Чариккулиевна</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВНОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	207-213

<i>Xidirova Marg'uba Rustamovna, Zakirov Asilbek Adilovich</i> KORPORATIV BOSHQARUV MEKANIZMLARI ORQALI AKSIYADORLIK JAMIYATINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH	214-218
---	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Ismoilov Maxamadixon</i> TALABALARDA FALSAFIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	219-223
<i>Shaydullayev Normuhammad</i> INSON VA JAMIYAT O'ZARO ALOQALARI: MUVOZANAT VA RIVOJLANISH	224-228
<i>Раджапбоева Хуршида Мақсудовна</i> ШАРОФ РАШИДОВ БАДИИЙ-АДАБИЙ МЕРОСИДАГИ ЭСТЕТИК КЛИШЕНИНГ УНИКАЛ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	229-233
<i>Abdullayeva Marhabo Uskinbayevna</i> YUSUF XOS HOJIB "QUTADG'U BILIG" ASARIDA AXLOQ MASALASI.....	234-239
<i>Ризаев Илҳом</i> ТАРТИБ ВА ХАОС: ЎЗ-ЎЗИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ ҒОЯЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ ТАДҚИҚИ	240-247
<i>Niyozova Nilufar</i> OQILONA TURMUSH SHAROITINI YARATISHDA OILANING O'RNI	248-252
<i>Usmonov Farrux</i> FAN ETIKASI TUSHUNCHASINING TIZIMLI TAHLILI	253-258
<i>Mirjavxarova Feruzaxon Usmonjonovna</i> AYOLLARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING IJTIMOY, IQTISODIY VA MADANIY ASOSLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA	259-266
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> JAMIYAT BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA MA'NAVIY VA G'OYAVIY MEKANIZMLAR	267-272
<i>Raxmankulov Farxod Raximkulovich</i> ISLOHOTLAR JARAYONIDA MULKDORLAR QATLAMINING MILLIY O'ZLIGINI ANGLASHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI	273-278
<i>Asatov Sodiq Safarovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA PRAGMATIK YONDASHUVLARNING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	279-284
<i>Yusupova Feruza Zoyirovna</i> AXLOQIY TAFAKKURNING TAKOMILASHUVIDA AXLOQIY IDEALGA BO'LGAN EHTIYOJ	285-290
<i>Aripova Zulfiyaxon Solijonovna</i> SINERGETIKANING FALSAFIY VA IJTIMOY DUNYOQARASHGA TA'SIRI	291-296
<i>Saodatov Alimardon Abduraxmonovich</i> YOSHLARDA TABIAT IFLOSLANISHINI OLDINI OLIH VA UNI ASRAB AVAYLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	297-302

<i>Matluba Abduqodirovna Abdalimova</i> FALSAFIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA ANALITIK VA KRITIK YONDASHUVLAR	303-307
<i>Safarova Tumaris Rustamkulovna</i> KOTIB CHALABIYNING SHARQ ILM-FAN TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNINI	308-312
<i>Tursunov Muxiddin Boltaevich</i> АФСОНАВИЙ ДУНЁҚАРАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УНИНГ ИНСОН ТАФАККУРИГА ТАЪСИРИ	313-316
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> XRISTIANLIK DININING KELIB CHIQISHI VA G'ARB DAVLATLARIGA TARQALISHI	317-326
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Karimova Ozodakhon Avazovna</i> LINGUOPRAGMATIC STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A SOMATIC COMPONENT IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	327-338
<i>Sayfiddinova Gulnoza</i> MILLIY UYG'ONISH DAVRI QO'QON ADABIY MUHITIDAGI AYRIM TURKUM SHE'RLARNING JANRIY XUSUSIYATLARI	339-344
<i>Abdullayev Ziyodbek Mansurovich</i> O'ZBEK VA NEMIS TILLARI ANTROPONIMIKASIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR: KONTRASTIV TAHLIL	345-352
<i>Otaboyeva Mazmuna Rahimovna</i> FE'LNING SEMANTIK VA GRAMMATIK KATEGORIYALARIDAGI DARAJALANISHI: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA	353-359
<i>Алиева Эльвина, Темирова Озода</i> ПОВЕЛЕНИЯ И ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ СО ЗНАЧЕНИЕМ ЖЕЛАНИЯ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ В. Ф. ХОДАСЕВИЧА	360-365
<i>Norqobilov Sanjar Rahmat o'g'li</i> BADIY TARJIMADA LEKSIK-GRAMMATIK TRANSFORMATSIYALAR TADQIQI (JON GRINNING "THE FAULT IN OUR STARS" ROMANINING O'ZBEK TILIGA TARJIMASI MISOLIDA)	366-372
<i>Maxmudova Farangiz Muzaffar qizi</i> SAID AHMAD HAJVIYALARIDA YUKLAMALARNING AHAMIYATI	373-378
<i>Abdumajitov Xurshid Alisher o'g'li</i> MULOQOT VA MADANIYAT SHARHIDAGI SPORT TILI	379-382
<i>Rajabova Karomat Chorshanbi qizi</i> TURKOLOGIYADA SO'ZLASHUV USLUBIGA DOIR IZLANISHLAR	383-389
<i>Abdujalilova Ruxshona Abdug'afforzoda</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA JINOIY LINGVISTIK BIRLIKLARNING SHAKLLANISHIDA STILISTIK VOSITALARNING O'RNINI	390-396
<i>Xasanova Kamila Baxtiyorovna</i> STUDYING ETHNOGRAPHIC VOCABULARY IN THE UZBEK LANGUAGE	397-401
<i>Бобаева Шахноза</i> ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ В РЕЧИ	402-407

<i>Рузибаева Азиза Қаҳрамановна</i> АВАЗ ЎТАР ИЖОДИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАЪСИРИ	408-413
<i>Umurzakova Aygul Umarovna</i> ARAB TILSHUNOSLIGIDA ZIYORAT TURIZMI TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI VA RIVOJLANISH JARAYONI	414-418
<i>Sobirova Nodirabegim Murodjon qizi, Egamberdiyeva Sarvinoz Esonali qizi</i> STILISTIK FIGURALARNING TARJIMADAGI O'ZIGA XOSLIGI	419-423
<i>Xo'jamberdiyeva Gavhar Ilhom qizi</i> INGLIZ TILIDA "CHILD" KONSEPTINI AKS ETTIRUVCHI NOMINATSIYALAR	424-427
<i>Мирзаева Феруза Самижоновна</i> ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИДА АНТРОПОНИМЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ	428-433
<i>Badalbayeva Maloxat Yulchiyevna</i> TRANSLATION FEATURES OF EMERGENCY TERMS IN ENGLISH AND UZBEK: A COMPARATIVE ANALYSIS	434-438
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SOHASIDAGI O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI NEOLOGIZMLARNING YASALISH USULLARI VA QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI	439-444
<i>Po'latova Sarvinoz Botir qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ZIDDIYATLI KOMMUNIKATSIYANING LIGVISTIK EKSPERTIZASI	445-449
<i>Aripova Saodat Taxirovna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI NIKOYALAR TARJIMASINING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI	450-453
<i>Azamatova Gulnoza</i> THE GRAMMATICAL CATEGORY OF NUMBER IN THE GERMAN LANGUAGE	454-458
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Мухитдинова Фирюза</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ	459-465
<i>Имомниязов Дониёрбек Вахтийор о'ғ'ли</i> MULKNI BEGONALASHTIRISH SHARTNOMALARIGA OID KONSEPTUAL YONDASHUVLAR	466-470
<i>Ёкубов Шухратжон Восиджон угли</i> ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК АВТОР И ИЗОБРЕТАТЕЛЬ: АНАЛИЗ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И ИЗОБРЕТЕНИЙ, СОЗДАННЫХ ИИ, В РАМКАХ АВТОРСКОГО ПРАВА И ПАТЕНТНОГО ПРАВА	471-477
<i>Худайбердиева Мафтуна Зафар кизи</i> ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ДЕТЕЙ НА БЕСПЛАТНОЕ И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ	478-483
<i>Begimov Rufat Musurmonovich</i> KONSTITUTSIYA – HUQUQ VA ERKINLIKLARIMIZ KAFOLATI	484-488
<i>Миножиддинов Абдурасул Баходирович</i> АЛИМЕНТ МАЖБУРИЯТЛАРНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	489-494

<i>Иброҳимов Азимжон Абдумумин угли</i> “ЎЗБЕКИСТОН ФУҚАРОЛИК ҚОНУНЧИЛИГИДА КОРПОРАТИВ МУНОСАБАТЛАРГА ОИД ҚОИДАЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВ”	495-500
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FUQAROLIK KODEKSINING YANGI TAHRIRI LOYIHASI BIRINCHI BO'LIM 6-BOVIDAGI KONSEPTUAL MASALALAR TAHLILI	501-507
<i>Ғайбуллаев Соҳибжон Ғайбуллаевич</i> ИЖАРА ШАРТНОМАСИГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ЁНДАШУВЛАР	508-514
<i>Саидов Бобур Баҳромжонович</i> ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ В ВЕБ-РАЗРАБОТКАХ	515-524
<i>Асадов Шаҳриддин Фаҳриддинович</i> РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА МАСЛАҲАТ ХИЗМАТЛАРИ КЎРСАТИШНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ	525-529
<i>Ганиев Ниҳолбек Валиевич</i> НОТИЖОРАТ КОРПОРАТИВ ТАШКИЛОТЛАР	530-536
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Ortiqova Nargiza Akramovna</i> O'QUVCHILARDA TARBIYAVIY QADRIYATLAR MANBALARI VOSITASIDA UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYANI OSHIRISHGA QARATILGAN SAMARALI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR	537-541
<i>Jamalova Nargiza Ulug'bek qizi</i> PEDAGOGIKA VA GUMANITAR FANLARINING JAMIYATDA TA'LIMNING O'ZGARISHI VA RIVOJLANISHIDA TUTGAN O'RNI	542-547
<i>Norboyev Nabijon Narziqulovich</i> SHAHMAT O'YININING SHAXS INTELEKTUAL SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHGA TA'SIRI	548-553
<i>Batirov Behzod Baratovich</i> FIZIKA TA'LIM MAZMUNINI TABAQALASHTIRISHNING O'ZIGA XOSLIGI	554-559
<i>Razzoqova Mahliyo Qosimjonovna</i> GENDER METODINING NAZARIY ASOSLARI	560-564
<i>Xalilov Lenar Shevketovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIGA INNOVATSION O'QITISH USULLARINING SAMARADORLIGI VA PEDAGOGIK SHAROITLARI	565-569
<i>Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich</i> MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR JISMONIY TARBIYASINING PEDAGOGIK SHARTLARI	570-575
<i>Ernazarov G'olibjon Ne'matovich</i> JISMONIY YUKLAMADAN CHARCHASH VA QAYTARILISH DAVRLARINING FIZIOLOGIYASI	576-580
<i>Xudaykulova Dilbarxon Zokirovna, Erkinova Dilshoda Sherali qizi</i> BOLALARDA TADQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK JARAYONNING ASOSIY XUSUSIYATLARI	581-586

<i>Eshdavlatov Abdullo Boybo'ri o'g'li, Uralov Sardor Abdulla o'g'li</i> TALABALARNING VOLEYBOL MASHG'ULOTLARIDA TEXNIK TAYYORGARLIGI	587-593
<i>Maxmudov Qudratbek Shavkat o'g'li</i> INGLIZ TILINI O'QITISHDA TALABALARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI TIL ELEMENTLARI ORQALI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	594-607
<i>Mirzaeva Kamola Uralovna</i> THE ROLE OF THE FAMILY INSTITUTE IN EDUCATING A PROFESSIONAL GENERATION	608-612
<i>Tursunboyeva Mukhlisa Anvar kizi</i> BILINGUALISM AS A PROMISING FORM IN CHILDREN'S EDUCATION	613-619
<i>Ҳақназарова Нилуфар Қуранбоевна</i> ТАЪЛИМ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ ШАРОИТИДА ПЕДАГОГ КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ СТРУКТУРАВИЙ-ФУНКЦИОНАЛ ТАЪМИНОТИ	620-625
<i>Sheraliyeva Shahnoza Usmanovna</i> INGLIZ TILIDA TALABALAR YOZISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA TURLI YOZMA MATN NAMUNALARINI TAHLIL QILISHGA QARATILGAN MASHQLARNING AHAMIYATI	626-633
<i>Джанабаева Адина</i> ВОЗМОЖНОСТИ ЦИКЛА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ФОРМИРОВАНИИ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	634-641
<i>Xoliqnazarov Azamat Begaliyevich</i> TALABALARNING JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARIDA KUCH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISH	642-646
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> QASHQADARYO VILOYATIDA PEDAGOGIKA FANINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI	647-651
<i>Садиев Валижон</i> СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ РАЗВИТИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	652-657
<i>Pulatova Muhabbat Egamberdievna</i> UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHILARDA INNOVATSION KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASI	658-663

Received: 10 November 2024
Accepted: 15 November 2024
Published: 25 November 2024

Article / Original Paper

**HAJI BEKTOSH VALI – PHILOSOPHER OF MUTASAWUF.
HAJI BEKTOSH VALI COMPLEX: HISTORY AND SIGNIFICANCE TODAY**

Avalova Gulshod Murodullayevna,
Tashkent State University of Economics
Associate Professor
Email: gulshod_avalova@gmail.com

Abstract. In this article, Haji Bektosh Vali is known as a mystic, scientist and Islamic philosopher and historical figure who occupies an important place in the Turkic world, his services in the direction of Eastern mysticism, his role and significance are described. It also analyzes the history of the construction of the Hadji Bektosh Vali complex, which was built in order to appreciate his name and heritage, and that this complex deserves special respect and attention.

Keywords: bektash narratives, Haralambos (Haralambos), Rum, Anatolia, monastery, Kyzyl Khalvet, serchesme, Semakh ritual.

**HOJI BEKTOSH VALI – MUTASAVVUF FAYLASUF.
HOJI BEKTOSH VALI MAJMUASI: TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI
AHAMIYATI**

Avalova Gulshod Murodullayevna,
TDIU “Ijtimoiy fanlar” kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Hoji Bektosh Vali mistik, mutasavvuf, olim va islom faylasufi sifatida tanilgan va turk dunyosida muhim o‘ringa ega bo‘lgan tarixiy shaxs ekanligi, uning sharq tasavvufchilik yo‘nalishidagi xizmatlari, tutgan o‘rni va ahamiyati haqida bayon etilgan. Shuningdek, uning nomini va merosini qadrlash maqsadida qurilgan Hoji Bektosh Vali majmuasining barpo etilishi tarixi, hozirda ushbu majmua alohida hurmat va e‘tiborga sazovor ekanligi to‘g‘risida tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: bektoshiy rivoyatlari, Xaralambos (Charalambos), Rum, Anadolu, monastir, Qizilcha Halvet, serchesme, semah marosimi.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI9Y2024N07>

Kirish. Ma‘lumki, tarixda XIII-XIV asrlar mobaynida o‘z imperiyasini tuzgan hamda butun dunyoda o‘z nomini qoldirishga sazovor bo‘lgan Usmoniyler sulolasi hozirgi Turkiya hududida o‘z davlatchiligini e‘lon qildi. Usmoniyler imperiyasi nafaqat o‘z hududi, harbiy yurishlari bilan, balki ilm-fanga qo‘shgan hissasi bilan ham tarix sahifalarida alohida ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, Usmoniyler orasida tasavvuf deb atalgan, katta, konservativ diniy muassasa, Qur‘on va shariat qonunlariga asoslangan ta‘lim tizimiga qaramay, Usmonli jamiyatining bir qismiga aylangan edi. Uning negizida komil inson yoki avliyo bo‘lish va ko‘p

hollarda ilohiy haqiqat yoki Xudo bilan birlashishga erishish mumkin bo'lgan yo'l borligi g'oyasi ilgari surilgan edi.

Tasavvuf ta'limoti paydo bo'lgan davrlarda insonlar va hukmron doira vakillari tomonidan dastlab ijobiy qabul qilinmagan bo'lsada, asrlar davomida so'fiylar ta'limoti ko'plab xalqlar orasiga tarqalishga erishdi hamda insonlar tomonidan vaqtlar o'tishi natijasida sekin-astalik bilan qabul qilina boshlandi. Keyinchalik esa, bu tariqat yo'li fan va adabiyotga ham o'z ta'sirini o'tkaza boshladi. Hatto diniy idora a'zolari ham bu guruhlarga qo'shilishdi. Natijada ikki maktab paydo bo'ldi – ekstaz va ilohiy sevgiga asoslangan Eron tasavvufi va zohidlikka asoslangan Iroq maktabi. Bir qancha mazhablar Anadoluning katta qismini Salchuq turklari tomonidan bosib olingandan so'ng va Usmonlilar Usmon boshchiligida kuchini kengaytira boshlagan 1299-yilga kelib o'z ta'limotlarini targ'ib qila boshladilar[6].

Usmonlilar imperiyasida bir qancha tasavvuf tariqatlari, jumladan, Bektoshiya, Halvetiy, Mavleviy, Rifoiy, Qodiriy, Naqshbandiya va Bayramiylar mashhur edi.

Bektoshiya tariqat yo'liga asli fors bo'lgan Hoji Bektosh Vali tomonidan asos solingan. U Anadoludagi qishloqlarda ham, Usmonli harbiylarida ham izdoshlarini ko'paytira oldi. Aslida, Bektoshiylar Usmonli qo'shinining mashhur korpusining rasmiy mazhabi edi. Ular janubiy Bolqonda ham mashhur bo'lib, u yerda hali ham izdoshlari bor[6].

Hoji Bektosh Vali (taxminan 1209–1271) Anadoluda yashab dars bergan Xurosonlik sayyid va faylasuf. Uning asl ismi Sayyid Muhammad ibn Sayyid Ibrohim Ato edi. Uni “Qalblar sultoni” va “Darveshlar darveshi” deb ham atashadi.

U alaviylar orasida islomni bir vaqtning o'zida ezoterik, mantiqiy va gumanistik tushungani uchun hurmatga sazovor bo'lgan. U Rum sultonligi davrida gullab-yashnagan va Kichik Osiyoning Anadolu ko'chmanchilari madaniyatiga muhim ta'sir ko'rsatgan ko'plab arboblardan biri edi.

Bektosh asosan eron yoki turkiy deb hisoblanadi. Bektosh mo'g'ul istilolari davrida vatanlarini tashlab ketgan Anadoludagi Xurosonlik muhojirlar guruhiga mansub edi[1; 116-b].

Viloyat nomiga nisbat berilgan degan nazariyaga kelsak, Bektosh Muso al-Kozimning nevarasi Sayyid Muhammad ibn Musoning o'g'li; Bektosh XIII asrda yashaganini hisobga olsak, bu mumkin emas. Keyingi manbalarda topilgan, yaqqol vaqtinchalik bo'shliqni to'ldirish uchun mo'ljallangan nasabnomalarning barchasi shubhali bo'lib, ular safaviylarning nasabnoma soxtakorlariga o'xshab, Bektoshga shia tariqatining eponimini berish istagidan ilhomlangan bo'lishi mumkin.

Bektosh Nishopurda tug'ilgan. Ba'zi bektoshiy rivoyatlariga ko'ra, Bektosh turk cho'l ko'chmanchilariga katta ta'sir ko'rsatgan Xurosonlik mutasavvuf Xoja Ahmad Yasaviyning shogirdi va vakili bo'lgan. Bu iddao zamonaviy olimlar tomonidan rad etiladi, chunki Ahmad Yassaviy Hoji Bektoshdan qariyb yuz yil avval yashagan. U haqida kam narsa ma'lum; uning kelib chiqishi sirligicha qolmoqda va uning tarjimai holining aksariyat qismi afsonalarga asoslangan[4; 49-b].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Hoji Bektosh Vali bektoshiya tariqatiga e'tiqod qiluvchilarning ongini bektoshiylik g'oyalari bilan munavvar qildi, shuningdek u, dillar podshosi, tiniq mash'alaga aylandi va tarqoqlikka qarshi bag'rikenglik qadriyatlarini bilan ajralib turdi. U: “Bir bo'l, kuchli bo'l, omon bo'l!” deb chaqirdi. “Bilimdan o'tmaydigan yo'l zulmatdir” degan so'zlari bilan barchani birdamlikka, birodarlikka chorladi. U jamiyat va tinchlik va xavfsizlik muhitini yaratish, osoyishtalik xavfsizligini ta'minlashga bebaho yordam berdi. U

o'zidan ko'p ishlar, tasavvufiy she'rlar, ko'plab oltin so'zlarni qoldirdi. Uning "Velajetnoma", "Makalat", "Fevaidul Fukara" (Dobitë e Varfave), "Fotihosi tafsiri", "Hoji Bektosh nasihatlarini", "Bismillah sharhi", "Qirq hadis sharhi" kitoblari 800 yildan beri turk adabiyoti va tarixida o'chmas iz qoldirgan hamda hozirgi kunda ham qadrlanib kelinmoqda.

Muhokama. Hoji Bektosh Vali XIII asrning buyuk turk faylasufi, Anadoluda Xoja Ahmad Yassaviy ta'limotlarining tatbiqchisi va alaviylikning diniy tariqati bo'lgan bektoshiylikning eponimidir. Uning falsafasining asosi insonparvarlik, inson huquqlari va ijtimoiy tenglikka asoslangan bo'lib, u insonga kamtar bo'lishni, qalbini poklashni, kamolotni, o'zini ko'rsatishdan saqlanishni va Xudoga muhabbat bilan to'la bo'lishni maslahat beradi. Uning tamoyillari Anadoluda madaniy uyg'unlik va ma'rifatga olib keladi[3; 143-144-b].

Bektoshiylikning "Olam muhabbati-xudo-inson"ga asoslangan e'tiqod tizimi uning vafotidan so'ng butun Anadoluda tez tarqaldi. Bektoshi darveshlari ham ma'lum bir kamolotga yetganlaridan so'ng bektoshiylik insoniyatini dunyoga yoyish uchun dunyoning turli burchaklariga tarqaldi.

Shu bois bektoshchilik bugungi kunda nafaqat Hojibektoshda, balki ko'plab mamlakatlarda, xususan Bolqon va Yaqin Sharqda ham yashaydi.

14-asrda asos solingan majmua Markaziy Anadoluning markaziy Qizilirmak viloyatidagi Hajibektash tumanida joylashgan. Hoji Bektosh Vali Nishopurdan Xurosonga ko'chib kelganida, tumanning o'sha paytdagi nomi Suluchakarahoyuk, yillar davomida rivojlanib, kengayib borayotgan kichik bir qishloq edi. Hoji Bektosh Vali 1337-yilda vafot etganidan so'ng, insoniylik asosida barpo etgan bag'rikenglik muhitini xotirlash maqsadida bu nom o'zgartirildi[5].

Uzoq vaqt davomida o'zining shakllanishini yakunlagan bu qurilish majmuasi deyarli barcha tariqatlari bilan bugungi kungacha saqlanib qolgan nodir tariqat majmualaridan biri sifatida turk me'morchiligi tarixida muhim o'rin tutadi. Shunga qaramay, majmua ayrim bo'linmalarining qurilish muddatlari, ularni quruvchilarning shaxsi vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishlar sodir bo'lganligi yetarli darajada yoritilmagan. Ijtimoiy majmua taraqqiyotini bektoshchilik tarixida to'rtta asosiy davrda tekshirish mumkin.

Garchi, chet ellik yozuvchilar majmua Muqaddas Xaralambos (Charalambos) monastiri o'rnida tashkil etilganini da'vo qilishsa-da, buning to'g'riligi aniqlanmagan. Bu qarashlar asosan XVIII va XIX asrlarga tegishli ma'lumot hisoblanadi. Bu asrlarda bu yerga tashrif buyurgan xorijlik sayohatchilarning Hoji Bektosh Vali qabrini musulmonlar qatori mahalliy nasroniylar ham ziyorat qilganliklari va qabrni Aziz Haralambosning qarorgohi deb bilishlari bilan bog'liq bo'lsa kerak[3; 145-b].

Bunday davomiylik musulmon turklar tomonidan zabt etilgan nasroniy o'lkalarida, ayniqsa, xalqqa katta ma'naviy ta'sir ko'rsatgan avliyolarning qabri va uylarida tez-tez uchrab turadi. Ko'pincha bu davomiylik zamirida ko'rsatilgan avliyolarning mintaqani zabt etish va islomlashtirishga hissa qo'shishi, ayniqsa, mahalliy xalqning ziyoratgohlarida o'z uylari yoki uylarini qurish kabi an'anaviy urf-odatlar yotadi.

Shu nuqtai nazardan, Hoji Bektosh Vali, Anadoluda pravoslav tasavvufi eng kuchli bo'lgan Kapadokya hududida Vizantiya davridan qolgan bir monastir xarobalari ustiga o'z lojasini qurgan ko'rinadi. Biroq majmuada Vizantiya arxitekturasi xususiyatlarini aks ettiruvchi joy yo'q, Hojibektosh tumanida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar hali bu fikrni isbotlaydigan darajada emas.

Boshida kamtarona bir muassasa bo'lgan deb taxmin qilingan birinchi lojadan saqlanib qolgan yagona element, Hoji Bektosh Valiy tomonidan foydalanilgani va arxitektura xususiyatlariga ega bo'lgan Qizilcha Halvet nomli xususiy joydir. Bu mish-mishlarga mos keladi. Hoji Bektosh Vali maqbarasining janubiy devoriga tutashgan bu xususiy ziyoratgoh va qabr majmuaning o'zagi sifatida qabul qilinishi kerak.

Majmuaning faqat shaxsiy joydan iborat bo'lishi mumkin emasligi sababli, uning atrofida o'tmishda ibodat, suhbat, boshpana va tirikchilik ehtiyojlarini qondiradigan birliklar bo'lganligi shubhasiz. Biroq, Qizilcha Halvetdan tashqari, birinchi lojalarning me'moriy xususiyatlarini aniqlab bo'lmaydi[5].

Hoji Bektosh Vali maqbarasi, dizayni, kiraverishida va konusning etagida ko'rinadigan tosh bezaklari bilan Saljuqiy uslubini to'liq aks ettirgan, pir vafotidan ko'p o'tmay, uning nomi abadiylashtirildi, ya'ni XIII asrda uning nomini e'zozlab ushbu majmua qurilgan. Aytish mumkinki, u asrning oxirgi choragi boshida qurilgan.

Maqbaraga kiraverishdagi ark ustidagi stilize qilingan ikki boshli burgut relyefini saljuqiylar uslubini mustahkamlovchi element deb hisoblash mumkin. Payg'ambarlar va shahidlarni o'zlari vafot etgan joyda dafn etish, shuningdek, ba'zi rivoyatlarga asoslangan va asosan mazhab ahli tomonidan qabul qilingan shaxsni o'zi yashagan yoki vafot etgan joyda dafn etish an'analarini hisobga olib, Maqbara joylashgan Qizilcha Halvetning shimoliy qismida Hoji Bektosh Vali yashagan bir hujra borligi da'vo qilinadi[3; 148-149-b].

Hovlisi turk saroylarining turar-joy namunasiga ega bo'lgan, uning atrofida bo'linmalar o'z vazifalariga ko'ra o'rnashgan majmua 1-hovli (Nadar), 2-hovli (darveshlar uyi) va 3-hovli atrofidagi binolardan iborat. U oddiy toshbo'ronchilik yo'li bilan qurilgan va bektoshchilikka xos bezaklar bilan bezatilgan. Majmua o'z vaqtida ko'plab qo'shimchalar va keng qamrovli restavratsiyalarga guvoh bo'lgan, ammo XVI asrga kelib u hozirgi ko'rinishiga keltirilgan, ya'ni qayta ta'mirlangan.

Natijalar. XIII asrda Hoji Bektosh Vali falsafasi asosida rivojlangan bektoshchilik nafaqat Anadoluda, balki Bolqon va Yaqin Sharqda ham ko'plab dindorlar tomonidan amal qilgan e'tiqod tizimidir. XIII asr faylasufi Hoji Bektosh Valining so'zlari 8 asrdan keyin ham 1948-yilda qabul qilingan "Inson huquqlari deklaratsiyasi"ga to'g'ri kelishini anglatadi.

Hoji Bektosh Vali Anadoluning turklanishiga, shuningdek, Usmonlilar imperiyasining barpo etilishiga katta ta'sir ko'rsatdi. U Bolgariya, Gretsiya, Makedoniya, Bosniya-Gersegovina, Albaniya, Vengriya va Ruminiya xalqlari tomonidan ham tanilgan va hurmatga sazovor bo'lgan liderdir[2; 81-b].

Hoji Bektosh Vali majmuasi eski turk saroylarida kuzatilgan uch hovlili turar-joy namunasini ko'rsatadi. Ijtimoiy majmua bo'linmalari o'z vazifalariga muvofiq ushbu hovlilar atrofida joylashtirilgan. Ichki tartibda deyarli harbiy intizom hukmron bo'lgan pir xonadonda har bir ehtiyoj uchun birlik ko'rib chiqilib, bu bo'linmalarga bektoshchilikka xos terminologiyaga muvofiq "mehmonxonona, otxona, nonxonona" kabi nomlar berilgan. O'z ichida "o'choq" sifatida tashkil etilgan bu bo'linmalarning boshida "mehmon xonadonining otasi, otxonaning otasi, nonxonaning otasi" nomi bilan mashhur "ota" va qo'l ostidagi darveshlar turgan. Bektoshiylikka a'zo bo'lmoqchi bo'lgan darvesh nomzodlar dastlab Hojibektosh atrofidagi pirxonaga bog'langan Xonbog'i va Dedebag'i fermalarida xizmat qilganlar, agar bu yerda ilk sinovlardan o'ta olsalar, otdan boshlab pirxonadagi xizmatlariga ko'tarilishi mumkin edi[7].

“Semah¹” nomli maxsus marosim yig‘ilishi XXI asrda hamon o‘tkazib kelinayotgan alaviy va bektoshiy jamiyatining muhim tarkibiy qismidir.

Semahdagi qush (turna) harakati va sayyoralarning quyosh atrofida aylanishini aks ettiruvchi figuralar 2010-yil 16-noyabrda YuNESKOning Insoniyatning nomoddiy madaniy merosi Rerezentativ ro‘yxatiga kiritilgan.

Hoji Bektosh Vali majmuasi bektoshchilikning markazi sifatida e‘tirof etilgan va o‘zining ko‘pgina xususiyatlarini saqlab qolgan juda kam uchraydigan tartibli majmualardan biridir. Binoni qurishda ishlatiladigan ko‘plab belgilar tartibning asosiy falsafasini ifodalaydi. Majmua arxitekturasi va interyer dizayniga bektoshchilik motivlarini moslashtirish orqali jismoniy hayotni ma‘naviyat nuqtai nazaridan shakllantirishga qaratilgan.

1-hovlidagi Sulaymon tamg‘asi motivida qo‘llangan tik uchburchak suvni, ya‘ni haqiqatni ifodalaydi; teskari uchburchak olovni, ya‘ni yolg‘onni anglatadi, ya‘ni hayot haqiqat va yolg‘on o‘rtasidagi ziddiyatdir. O‘rtadagi atirgul motivi sintez va muhabbatni ifodalaydi. Jem xonasi va Meydanchi bobo xonasining yog‘och shiftlari bingi texnikasi bilan qurilgan bo‘lib, ularda osmon sferasining to‘qqiz darajasini ifodalovchi kesishgan nurlar bir-biriga yopishtirilgan. Binoning eshiklari kirish paytida ta‘zim qilishni ta‘minlash uchun asosan kichik o‘lchamlarda. “Jem xonasi”ning uch qirrali ustozlari ustiga qo‘yilgan 12 dona domla 12 imomning ramzi bo‘lib, din yo‘lidagi bosqich va martabalarni ifodalab, mansab ko‘tarilayotganda manmanlikdan uzoqlashishga, kamtarona bo‘lishga urg‘u beradi[2; 82-b].

Hoji Bektosh Vali majmui bektoshchilik bilan bevosita va nomoddiy bog‘liq bo‘lib, Hoji Bektosh Valining XIII asrdagi so‘zlari XX asrdagi “Inson huquqlari deklaratsiyasi”ga to‘g‘ri kelganligi sababli beqiyos umuminsoniy qadriyatga ega; Jem va Semah marosimlari XXI asrda ham izdoshlar tomonidan amalga oshirilmoqda va Majmua bu falsafaga asos solingan va dunyoga tarqatilgan markaz edi. Majmua alaviylar va bektoshiylar tomonidan e‘tiqod markazi sifatida ham tan olingan[4; 53-b].

Xulosa. Hoji Bektosh Vali bir tomondan Suluja Qoraho‘yukda bir turkman shayxi sifatida o‘z jamoasi ichida ustozlik vazifasini ado etar ekan, ikkinchi tomondan esa, bugungi Urgup mintaqasidagi xristianlar bilan yaqin aloqalar o‘rnatib, ularning hidoyatga erishishiga zamin tayyorlagan. Shuningdek, shomon diniga e‘tiqod qilgan mo‘g‘ullarning ham islom dinini qabul qilishlari uchun qizg‘in ish olib bordi va hatto xalifalarini ham xuddi shu maqsadda Anadoluning to‘rt burchagiga yubordi. Agar manbalarda uchragan ushbu ma‘lumotlarga ishonadigan bo‘lsak, Hoji Bektosh Vali katta ehtimol bilan Anadoluga yassaviylik bilan qalandariylik aralashmasidan iborat haydariylik tariqati a‘zosi sifatida kelgan. Keyin esa Ilyos Xurasoniy davrasiga kirib, vafoiylik tariqatiga doxil bo‘ladi va umrining oxiriga qadar shunday yashaganini aytish mumkin. Bunga ko‘ra uning nomi bilan atalishiga qaramay bektoshiylik tariqatiga, Hoji Bektosh tomonidan asos solinmagani anglashilmoqda. Tarixiy Hoji Bektosh Valining afsonaviy, hatto mifologik Hoji Bektosh Valiga aylanib qolishiga Abdal Musoning roli katta bo‘lgan. Bugungi kunda uning maqbarasi Antaliya viloyatiga qarashli Elmali tumani yaqinidagi Tekkeko‘yda joylashgan.

¹ Semah, (Mahalliy talaffuzlari: samah, semağ, zamah, zemah) [1] Alevi va bektoshi jamoalarida bir joyga to‘planib, ruhlarning birdamlik ruhini ko‘taruvchi va saz bilan tabiat/koinot bilan bir bo‘lish holatini ifodalovchi marosimdir, iboralar va harakatlar. Bu ham yangi avlodlarning og‘zaki an‘analar orqali bilim olishga imkon beruvchi usullardan biridir. Muayyan intizom doirasida tantanali xarakterga ega bo‘lgan Semah tenglik, sevgi va birlikni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. // <https://tr.wikipedia.org/wiki/Semah>

Hoji Bektosh Valini Usmonli g'oziyarlari orqali tanigan Usmonli sultonlari yenicheri (yangi qo'shin) o'chog'ini tashkil etar ekan g'oziyalar orasida keng yoyilgan kuchli oqim tufayli o'choqni boshqarish vazifasini ham ularga topshirganlar. Shu orqali Hoji Bektosh Vali xotirasi asta-sekin Usmonli tuproqlarida rivojlanib, mashhur bo'lgan. XVI asr boshlarida esa Balim Sulton haydariylikdan uzoqlashib, Usmonli hukumati markazining ham yordami bilan Hoji Bektosh Vali nomidan bektoshiylik tariqatiga asos solgan.

XIII asrdan dargoh vazifasini bajarib kelgan majmua 1925-yil 30-noyabrda "Manzil va burchaklarni tugatish to'g'risidagi qonun"ga muvofiq yopilib, 1960-yilda Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan 1964-yilda muzey sifatida ochilgan.

Hoji Bektosh Vali majmuasi tarkibiy qismlari mustahkam va o'ziga xosligi bilan hamon o'zining haqiqiyli va yaxlitligini saqlab kelmoqda.

Boshqa shunga o'xshash xususiyatlar bilan taqqoslaganda, Alevi-Bektoshiy jamoalari butun Turkiya bo'ylab mavjud bo'lsa-da, ular asosan turli nomlar bilan ma'lum mintaqalarda to'plangan. Butunjahon merosi ro'yxatida bektoshiylik qadriyatlarini ifodalovchi biror joy ro'yxatga olinmaganligidan tashqari, Hoji Bektosh Vali majmuasi alaviylar tomonidan "serchesme (Pir – asoschi – ota)" sifatida tan olingan yagona majmuadir.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Alexēs G. K. Savvidēs, Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor, The Armenians of Cilicia and The Mongols, A.D. c. 1192-1237, Kentron Vyzantinōn Ereunōn, 1981, p. 116.
2. J. Spencer Trimingham, The Sufi Orders in Islam, Clarendon Press, 1971, p. 81.
3. C.Olsen: Celibacy and Religious Traditions. Oxford University Press. 1ère Éd. 2007. p. 143–144.
4. Mehmet Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı, p. 49.
5. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli-kulliyesi>
6. <https://www.hurriyetdailynews.com/mysticism-in-the-ottoman-empire-9363>
7. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/nevsehir/gezilecekyer/Hajibektas-vel-muzes>

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/9 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).